

LUIGI PIRANDELLO.

Irta: *Boros Ferenc.*

A római Via Bosio egy csöndes villájában egy zúzmarás decemberi reggelen két művészfia s leánya karjai közt meghalt Luigi Pirandello, a modern Itália legnyugtalanabb, legnyugtalanítóbb s vagy másfél évtized óta a legtöbbet vitatott írója. Halálának hírére megpercentek a tollak szerte a zilált Európában s az írástudók szerepük szerint elsiratták az elköltözöttet. A veszteség nyilvánvaló, a megemlékezések ellenmondásaiban viszont ott remegett a hiánya annak a latin szellemnek, amely a humanumhoz való ragaszkodásával annyiszor segítette át válságain a vergődő világot.

Polgári szemmel nézve, Pirandello boldog embernek mondható: egy küzdelmes élet után elért mindent: vagyont, hírt, dicsőséget. Művészi szempontból boldogtalan író volt: mint a latin szellem hűséges képviselője, a legelsőik közt vette észre a körülötte összeomló világot, de tragédiája, hogy az új élet harmoniait már nem tudta elharsogni.

Egyszerű életével, csodálatos kitartásával, a földi hiúságok megvetésével, virágtalan koporsójával, két félbemaradt könyvével, melyeken az utolsó pillanatig dolgozott, az élet XX. századbeli állomásáról a középkor kodexíró fráterei felé int, akik egész életükre eljegyezték magukat a betűvel. A középkori barát egy emberöltőn át írta Isten és szentjeinek himnuszait, legendáit, minden sora az ég titokzatossága felé vitte, a XX. század modern embere Pirandellóban az új világ igazságát, törvényét kereste földi vándorútján s aki az igazságot keresi, az vallásos lélek.

* * *

Tizenkét-tizenhárom éve az európai fülnek kissé szokatlan amerikai reklámdobokkal váratlanul fölfedezték. A fölfedezés szenzációjával egy egész sereg kiirthatatlan tévedés került köztudatba. A harsogó cikkek fiatal íróról, az olasz irodalom nagy ígéretéről beszéltek, aki máról-holnapra lépett elő az ismeretlenség homályából. Az igazság az, hogy Luigi Pirandello a fölfedezés idejében már közeljárt a hatvanhoz, munkássága a 90-es évek óta a közönség előtt folyt le. Nagy sikerekre ugyan nem tekinthetett vissza, de írotársai megbecsülték, a fiatal írók legtehetségesebbjei melléje sorakoztak s őt tartották vezérüknek. Akad akárhány kiváló író, kritikus, aki ma is mint novellistát s mint regényírot tartja Pirandellót igazán kiválónak, pedig nyilvánvaló, hogy szinpadi művei szereztek meg neki a világsikert. És amit legelőször kellett volna említenem, bár az utolsó években rengeteget dolgozott, Luigi Pirandello mögött a fölfedezés pillanatában is egy egész könyvtár állott, verseskötetekkel, egy polcra való novelláskönyvvél, regényekkel, szindarabokkal, sőt két tudományos munkával. A már megjelent munkái közt voltak életének legnagyobb eredményei, a Forog a film, a Néhai Pascal Mátyás, a Hat szerep keres egy szerzőt, a IV. Henrik.

A hosszú, majdnem négy évtizedig tartó sikertelenség legfeljebb az olyan szaktudósnak érdekes adat, aki az irodalmi mű s a közönség viszonyát kutatja.

Luigi Pirandello esetében, gazdag munkássága ellenére, csak a közönségsiker hosszú ideig való elmaradásáról lehet beszélni. Tanártársa, a nálunk is jól ismert kitűnő író, Luigi Capuana már az indulás éveiben fölfedezte benne a kitűnő elbeszélőt.

A fiatal Luigi Pirandello irodalmi működését három verseskötettel s Goethe Római elégiáinak lefordításával kezdte meg. (*Mal giocondo*. 1889. *Pasqua di Gea* 1891. *Fuori di chiave*. 1912.) Költeményei aktivitásukkal, szerzőjük erkölcsi állásfoglalásával, itt-ott szatirisztikus hangjokkal erősen kihangzanak a korabeli lírai termésből. Nem olyan íróként jelentkeznek, mint aki lejegyzí szenvedő alanyként finomrínű versekben hangulatait, bár nagyszerű tájszemlélete s finom hangulati elemei vannak; ez a fiatal költő nem a parnassienek zászlójára fog esküdni, rokonszenvvel, szeretettel, haraggal, megvetéssel, rosszalással, erkölcsi állásfoglalással áll a világ dolgai közt.

Elbeszélései, melyeket *Novelle per un anno* című sorozatban adott közre, talán legsikerültebb alkotásai. Az olasz veristákon s a francia naturalistákon pallérozódott kitűnő megfigyelő ereje. Sokoldalúsága, leleményessége a tárgyválasztásban, szellemes, ötletes előadása a legkiválóbb modern elbeszélők közé sorolják. A novellát, mint műformát, nem borítja föl a szerző filozófáló hajlama, amit a metafizikai, vagy főleg esztétikai problémákat kedvelő Pirandellónál drámáiban még a barátságos kritika is unos-untalan felhánytorgatott. Válogatott elbeszéléseinek gyűjteménye már túljutott a tizennegyedik kötetten.

Hat regénye közül kettő (*Forog a film*, *Néhai Pascal Mátyás élete*) magyarra is le van fordítva. Tárgyát abból a polgári rétegből veszi, melyben élt s amelynek nagyszerűen ismerte erőnyeit, előítéleteit, rögeszméit, kép-mutatását, pletykálkodását, bűneit és gyarlóságait. Az *Il fu Mattia Pascal*, melyet Pirandello legjellemzőbb munkájának tartanak, meglepő groteszk-ségével egész iskolát teremtett az olasz irodalomban.

Van két tudományos kötete is. Az egyiket a humorról, a másikat a tudomány és művészet viszonyáról írta. (*L'umorismo*, 1908. *Arte e scienza*, 1908.)

Utoljára hagytam színpadi munkáit, melyek világhírűvé tették nevét s megszerezték neki a Nobel-díj dicsőségét. Enemű alkotásai több mint 30 kötetet töltenek meg. Legismertebbek: a *Hat szerep keres egy szerzót*, a *IV. Henrik*, *Öltöztessétek föl a mezíteleneket*, *Az ember, az állat és az erény*, *Gondold meg Giacomino*, *A becsületesség öröme*, *A csörgősipka*, *Igy van* (ha így látszik).

Színpadi műveiben az európai irodalomból Schaw, az expresszionisták, Sternheim, Frank Wedekind, Georg Kaiser stb. állnak hozzá közel. Munkáiban a polgári dráma halálára érkezett. Nem annyira a társadalmi, inkább az erkölcsi kérdések izgatják s főleg a formaiak: az élet és a művészi kifejezés viszonya, az élet és a formák. Alakjai valamikor az életben jártak-keltek, aztán az író fantáziájába kerültek, végül innen is elszakadtak s most már az írótól elszakadva élnek külön életüket.

Pirandellónak, aki a polgári élet élesszemű kritikusanak született, nagyszerű érzéke van ahhoz, hogy a polgári erkölcs hazugságaira rámutasson. Alakjai a polgári világnézet uniformizáló maszkjában járnak, de valami szerencsétlenség éri őket, lehull róluk az álarc. Az író nem is annyira az emberek, mint az álarcos és a mezítelenné vált ember drámáját írja darabról-darabra.

Alakjai szerepet játszanak, de a tragédia pillanatában kilépnek szerepköböl. A szerep összeütközik a lényeggel, a képzelet a valósággal, a forma az anyaggal és így tovább. Ez a pirandellói expresszionista dráma, melynek a IV. Henrik s a Hat szerep keres egy szerzőt a legsikerültebb alkotásai.

* * *

Könyvtárra menő színpadi munkáinak művészi eredménye, hogy szétvetette a polgári drámát s Európa legújabb művészeivel karöltve, megteremtette a modern dráma kifejező formáit. Az eljövendő világ színpadi szerzői sokkal tartoznak majd Luigi Pirandellónak, akinek a szerepe azonban a formák felborításával lejárt. Világraszóló sikere óta ugyanabban a testtartásban állt s bár folyton dolgozott, meglepetéssel, új szintézissel már nem szolgált.

Színpadi törekvéseinek hatékonyabb szolgálata céljából 1924 telén társulatot szervezett s Teatre d'arte néven Rómában színházat nyitott, ahol olasz szerzők mellett a modern Európa külföldi íróit is szóhoz juttatta. Tervbevette egy-két magyar darab bemutatását is. Rendezési, színjátszási elveiben következképpen a naturalizmus ellen harcolt.

— A naturalizmus nem művészet — mondotta több mint tíz esztendeje e sorok írójának —, a naturalizmus művészi tévedés. Az élet folytonos változás s nem lehet állóképpé merevíteni.

Játékban a commedia dell'arte stílusát hangsúlyozta s eltörölte a sűgót.

— A naturalista színházban a színész a sűgó nélkül meg se moccan — mondotta Pirandello. A sűgó lélektelenül darálja a szöveget, a színész ugyanígy szintelenül mondja utána. Így aztán tulajdonképpen a sűgó játssza végig az egész darabot.

Természetesen a díszletekben, világításban se a valószerűségen, hanem az illúzió volt a hangsűly.

Társulatával annak idején világműri útra indult s Budapestre is eljutott. Pirandello színészei — tíz esztendeje éppen — a Városi Színházban mutatkoztak be a budapesti közönségnek. Az erkölcsi siker nagy volt, ami azonban fontosabb lett volna, publikum csak az első sorokra jutott.

* * *

Élete végén mint ember s mint művész — ez egyet jelentett nála — hosszú és eredményes pályára tekinthetett vissza. Küzdelme hűsies, kitartása emberfeletti. Tanár volt s megadatott neki, hogy öreg korában is a fiatalokkal együtt haladhasson. Tizenkét éve múlt, egy római kísérleti színház előcsarnokában találkoztam vele először. Fiatal írók közt állt, akik vezérüknek tartották és tartják ma is. A jövő az ő kezéből veszi át a stafétabotot.

St. Joan of Arc. Irta : V. Sackville-West. Kiadta Doubleday, Doran & Co. Garden City N. Y. 383 oldal.

Kár, hogy a szent Jeanne d'Arc-kérdésnek magyar irodalma nincs. Vagy negyven évvel ezelött egy finom kis francia munka magyarul is

megjelent ugyan, de aztán ez az egész. Még Jeanne d'Arc szenttéavatásának évében, 1920-ban, is csak rövidke cikkek foglalkoztak a hűslelkű francia leány történetével. — Külföldön évről-évre a biográfiák sokasága jelenik meg róla s nem

Schiller és Shaw az egyetlen, aki drámai keretbe állította alakját.

Miss *Sackville-West* most prominens munkával gazdagította a szent Jeanne d'Arcról szóló amerikai irodalmat. A jeles írónő meggyőző közvetlenséggel, érdeklenséggel, tökéletes részletességgel, gondos tanulmányok alapján, csillogó szépséggel s nagy tisztelettel írta meg könyvét, melyből a szentimentalizmusnak még csiréja is hiányzik. Az eredmény tiszta arany. A szekuláris történelem legdrámaibb, legjelentősebb, legmeghatóbb s legmegmagyarázhatatlanabb élettörténetét mondja el nyugodtan és hitelesen, nem elbeszélő modorban, hanem azzal a komoly oknyomozással és méltóságos előadásban, amely hozzátartozik a történelemhez.

Jeanne d'Arc írástudatlan parasztleány volt, de megmentette Franciaországot. Amikor reménytelen roueni pörében bírái előtt állt, mindenki tudta, hogy «ez a leány vagy szent vagy boszorkány. Más eset lehetetlen». Legendák virágoztak ki alakja körül s heves viták tüzeltek életének egy-egy epizódja fölött. Hiteles arckép nem maradt róla, de a művészet minden eszközével lefestették, a falusi magányban élő gyengéd, szép pásztorleányt épűgy, mint a kardját villogtató dicsőséges vezért. Csak pár hónappal ezelőtt Angliában egy könyv jelent meg, amelynek szerzője azt mondja, hogy a történelem nőalakjai közül szent Jeanne d'Arc a legnagyobb. Amikor elindult, hogy Orleansban diadalra vigye a francia zászlót s «újáteremtse a fáradt Franciaország lelkét», magával vitte a paraszti nyerseséget és józan eszt, a makacs céltudatosságot és gyakorlati gondolkodást. De vitt magával még valamit. «Mevolt benne — mondja Miss *Sackville-West* — a paraszti okosság és a misztikus lélek inspirációja. Azt hiszem, ebben volt igazi ereje.»

«Amit célul maga elé tűzött, végre tudta hajtani. Bátorsága és meggyőződése emberfeletti volt. — Szíve nyíltságával felemelte az elcsüggedt férfiakat s akarata alá hajtotta a vonakodó hercegeket.» Ha végigtekintünk életén, igazat kell adnunk Miss *Sackville-West* befejező mondatának: Jeanne d'Arc egész pályafutása csoda volt.

Élete megmagyarázhatatlan, de nem homályos. Passzív gyermekkorának minden részletét ismerjük. Néhány hónapra terjedő aktív pályafutásának részletei annyira bizonyíthatók, hogy pontosan tudjuk, kiknek társaságában, hogyan töltötte minden napját, hogyan öltözködött, milyen lovat ült, milyen fegyvert hordott, mit evett-ivott.

Kétségtelen, hogy az egykorú feljegyzésekben van némi kétértelműség, a roueni perben elhangzott vádlomások és a tizenkilenc évvel későbbi rehabilitáló eljárás adatai közt sok az ellenmondás. Véleménykülönbség van pl. arra nézve, hogy bőjtölt-e azon a napon, mikor először hallotta a hangokat? Egyszer vagy kétszer látogatta-e meg Robert de Bauricourt-t, mielőtt az hozzájárult volna chinoni utazásához. De, bár az írónő ezeket a bizonytalan kérdéseket mind megvitatja s nemcsak a saját forrásait nevezi meg pontosan, hanem mérlegeli a vita tárgyát képező feljegyzéseket, magyarázatokat, híreket és legendákat is, ezek az ellentétek nem szembetűnők s nem is fontosak.

Az ellentétek magva egészen mássútt van. Miss *Sackville-West* behatóan foglalkozik azzal a kérdéssel, vajjon magyarázhatók-e a «hangok» subjektive. Az írónő azt mondja: «Nem». Semmiféle dogmatikai vagy teljességgel pozitív, alternatív választ nem mond. Könyve biográfia, nem pedig elmélet vagy meggyőződés kifejezése. De rámutat arra, hogy amikor Jeanne d'Arc nem enged-

meskedve az angyal parancsának, kétségbeesetten leugrott Beaurevoir várának tornyából, épp ez a legerősebb bizonyíték, amely inkább az objektív, mint a szubjektív befolyás mellett szól. Az engedetlenség *ipso facto* tanúsítja, hogy Jeanne «hangja» nem saját vágyainak szubjektív kifejezései voltak. Jeanne d'Arc gondolkodóba ejti az embert s kérdéseket támaszt. Feltárja azokat a mélységeket, amelyekbe letekinteni nem merünk. Olvassuk életét s olvasás után a lényeges kérdésekkel magunkra maradunk. Miért éppen ehhez a parasztleányhoz szóltak az angyalok? Miért éppen ő és nem más volt Franciaország felszabadításának eszköze? Meglepő eseményeiben, győzelmében és tragédiájában, gyors és halhatatlan diadalában szent Jeanne d'Arc élettörténete olyan, mint valami csodálatos allegória, amely mindenkor túlesik a téveteg és ingadozó emberi magyarázatok határán.

Bár Jeanne d'Arc nagy géniusz volt, Miss Sackville-West nem osztja azok véleményét, aki Jeannet nagy katonai géniusznak tartják. Mint stratégá, Jeanne gyakran tévedett. Az orleansi nagy győzelem inkább pszichológiai, mint katonai volt s százéves fárasztó háborúskodás után egész Franciaországra nézve a maga inspiratív erejében sokkal nagyobb valaminek volt szimboluma, mint pusztán a katonai géniusznak. Az orleansi egész győzelem történetét Miss Sackville-West könyve világosan és élénken ismerteti. S ebben a fényes győzelemben, miként máshol is, Jeanne mindent meghódító tehetősége volt az ellenállhatatlan erő, mellyel csodálatos küldetését kezdettől fogva elvégezte. Hogy megismételjük a könyv végső mondatát, «az igazi csoda Jeanne d'Arc egész pályafutása volt. Jeanne d'Arc életében nemcsak heroizmus és tragédia, hanem igazi nagyság van».

Miss Sackville-West könyvében Jeanne d'Arc egész története frissen él Látjuk a határozott modorú, makacs, fiús leányt, aki éppenséggel nem éteri, mégis az emberek érzik rajta a szentség lehelletét s amikor kellemes hangján parancsolóan megszólal, engedelmessé válik neki. Látjuk, milyen egyenes, folyékony, eszes, szenvedélyes, nyájas és tréfás. Látjuk szüleit, anyját, aki évekkal utóbb oly erélyesen és bölcsen kitartott leánya rehabilitációja mellett; apját, aki különösképpen megálmolta, hogy leánya «katonákkal megy el». Látjuk azokat a kapitányokat, akik Jeannet támogatták és nagyon tisztán látjuk a dauphinet, akiből ő csinált királyt. A háttérben pedig látjuk Domrémyt, aztán Vaucouleurst és Chinon várát, a Loire-menti győzelmet, a reimsi megszentelt diadalt, amely után jön a — vég.

Emberi lény nem olvashatja Jeanne d'Arc perének és kivégzésének száraz leírását könnyek nélkül. Miss Sackville-West ezt egyszerű szavakkal, részletesen, mély együttérzéssel, gyönyörűen mondja el.

«Tudom — szokta Jeanne ismételni —, hogy az angolokat kiverjük Franciaországból.» «Menjetek vissza hazátokba» — mondta nekik nem egyszer ő, aki a francia föld lelke volt. És ha benne a paraszti erő nagyobb áhítatba, nagyobb inspirációba is formálódott át, mint aminőt paraszt valaha is ismert, mindig gyakorlati maradt. Ahogy Miss Sackville-West mondja, «minden szent közül a legkevésbé szentimentális s a leggyakorlatibb volt». «Tartozunk azzal emlékezetének, hogy meg nem illettő módon nem romantizáljuk alakját» — teszi hozzá. S könyvében nem is romantikát, hanem tényeket ad s a sugalmazott szent leánynak megértését úgy, ahogy Jeanne d'Arc élt s él ma is.